

DE OUDSTE BURCHTEN AAN DE
VLAAMSE EN DE ZEEUWSE KUST

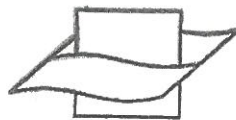
DOOR

24618

Prof. Dr. H. VAN WERVEKE

Avec un résumé français :

LES PLUS ANCIENNES FORTIFICATIONS
DES CÔTES FLAMANDE ET ZÉLANDAISE

Vlaams Instituut voor de Zee
Flanders Marine Institute

1965

PALEIS DER ACADEMIËN — HERTOOGSSTRAAT, 1
BRUSSEL

MEDEDELINGEN
VAN DE
KONINKLIJKE VLAAMSE ACADEMIE VOOR
WETENSCHAPPEN, LETTEREN EN SCHONE KUNSTEN
VAN BELGIË

•
KLASSE DER
LETTEREN

JAARGANG XXVII

Nr. 1

1965

PALEIS DER ACADEMIËN — HERTOOGSSTRAAT, 1
BRUSSEL

DE OUDSTE BURCHTEN AAN DE VLAAMSE EN DE ZEEUWSE KUST

Het onderzoek, waarvan de uitslagen hierna worden medegedeeld, heeft betrekking op een reeds gedeeltelijk ontgonnen gebied. Het sluit aan bij het werk van voorgangers. Het maakt er evenwel aanspraak op, bepaalde aspecten nader te belichten, resultaten door verschillende vorsers bekomen met elkaar in verband te brengen, en aldus nieuwe inzichten mogelijk te maken.

Deze mededeling gelieve men ook niet te beschouwen als een zelfstandige studie, wel als een onderdeel van een uitgebreider onderzoek, waarvan ik U de bedoeling in korte woorden wil mededelen. Het zal U allen wel bekend zijn dat het middeleeuws Latijnse woord *burgus* twee hoofdbetekeningen heeft gehad, die nog steeds weerspiegeld zijn, respectievelijk o.m. in de Franse vorm *bourg* en in de Duitse vorm *Burg*. Wie „bourg” zegt, denkt in de eerste plaats aan een bevolkingsagglomeratie, groter dan een normaal dorp en kleiner dan een eigenlijke stad, zonder bijgedachte aan enige versterking. Wie „Burg” zegt, denkt aan een versterking, aan een kasteel, zonder aandacht te schenken aan de bevolking.

Dit onderscheid tussen een Romaanse en een Germaanse betekenis van het woord is zeer oud. Het klimt op tot de vroegste middeleeuwen, zo niet tot de oudheid. Een belangrijke vraag nu, waarop tot nog toe geen bevredigend antwoord werd verstrekt, betreft de geografische verspreiding van die betekenissen. Is het zo, dat de grens tussen de betekenissen oorspronkelijk overeenstemde met de taalgrens? En zo ja, is die begrenzing in de loop der eeuwen ongewijzigd gebleven? Op die vragen heb ik een antwoord gezocht. Om het te kunnen geven, was het echter nodig nauwkeurig de juiste aard van sommige groepen van als „burgus” gequalificeerde plaatsen te bepalen. Het is mijn bedoeling in deze mededeling aandacht te schenken aan één van die groepen, namelijk aan een reeks van plaatsen gelegen aan de Noordzeekust van de Nederlanden, van de monding van de Aa in Noord-Frankrijk, tot aan het eiland Schouwen in Nederland.

Er wordt, in een tekst die betrekking heeft op de plaats die nu Sint-Omaars heet, aan diezelfde rivier de Aa, namelijk in de *Miracula sancti Bertini*, gewag gemaakt, naar aanleiding van een inval van de Noormannen aldaar, van *castella recens facta*, van onlangs (d.w.z. kort

vóór 891) opgerichte versterkingen. Een Noormannenbende die zich in Noord-Frankrijk bevond had, beweert de tekst, de bedoeling zich naar Lotharingen te begeven, het gebied ten oosten van de Schelde dus, en onderweg, langs de kust trekkende (*per maritima*) de versterkingen op te ruimen die er onlangs (*recens*) waren opgericht (1).

Het spreekt vanzelf dat een zo belangrijke tekst niet aan de aandacht van de historici is ontgaan. Pirenne inzonderheid heeft er gebruik van gemaakt in een van zijn opmerkelijke studiën over de oudste geschiedenis van de steden, *Les villes flamandes avant le XIIe siècle*, voor het eerst in 1905 verschenen in het tijdschrift *Annales de l'Est et du Nord*. Hij heeft, zoals bekend, er gans in het bijzonder de aandacht op gevestigd, dat de meeste middeleeuwse steden ontstaan zijn aan de voet van een versterking, en dat deze versterking veelal opgericht werd om de omliggende streek tegen de aanvallen van de Noormannen te beveiligen. Tot een nadere identificatie echter van de *castella recens facta* is Pirenne niet overgegaan. Wel heeft hij aandacht geschonken aan de verdere ontwikkeling van de *castella* in het algemeen, en in het bijzonder aan het aandeel dat de graven hadden in hun oprichting en in hun verdere uitbouw. „On ne peut guère douter, zegt hij, que les *castella recens facta* ... n'aient été, du moins en grande partie, des forteresses comtales.” (2) Dit is evenwel niet meer dan een veronderstelling, waarbij men hem niet noodzakelijk moet volgen. Op een steviger basis bouwt Pirenne wanneer hij aantoont hoe de graven van Vlaanderen de burchten, die oorspronkelijk uitsluitend aan militaire doeleinden hadden beantwoord, vervormden tot centra van hun gewestelijk bestuur, en ze te dien einde voorzagen van een reeks van gebouwen, als daar zijn: burchtkerken, voorraadschuren, gerechtszalen, grafelijke verblijfplaatsen, en dergelijke meer (3).

Pirenne heeft aldus de oudste burchten in een bepaald perspectief geplaatst, dat voor de aspecten van onze institutionele en economisch-sociale geschiedenis waarop hij de nadruk wenste te leggen buitengewoon verhelderend was.

Men kan evenwel het ontstaan van deze burchten nog in een ander kader zien. Dat is reeds indirect gebleken uit de lezing in 1935 voor onze Nederlandse zuster-academie gehouden door niemand minder dan

(1) *Miracula S. Bertini Sithiensia. Libellus Miraculorum* (MGH, SS, XV, 1) p. 512, r. 7-9: „... ut in regnum quondam Hlotharii irent, tractantes per maritima transire et castella ibi recens facta optinere incolasque omnes, nisi se dederent, mortificare”.

(2) *Annales de l'Est et du Nord*, I, 1905 (pp. 9-32), p. 15. (Herdrukt in: *Les villes et les institutions urbaines*, 2 dln, Parijs-Brussel, 1939, pp. 123-141; citaat op p. 127).

(3) *Annales*, pp. 17-18. *Les villes...*, pp. 129-130.

Huizinga, lezing die in de Mededelingen van die academie verscheen onder de titel : *Burg en Kerspel in Walcheren* (1). Ik zal hier het betoog van Huizinga niet op de voet volgen. Ik wijs er alleen op dat hij aldaar de treffende overeenkomst aantoonde die bestaat tussen de burchten op Walcheren enerzijds en St. Winoksbergen, in Frans-Vlaanderen, anderzijds. Deze overeenkomst wist hij reeds in een eerste visuele kennis-making duidelijk te maken door luchtfoto's van Middelburg en van St. Winoksbergen als illustratie van zijn artikel op één blad onder elkaar te publiceren (2). Ik heb ze overgenomen in het hoofdstuk over het ontstaan van de steden dat ik schreef voor deel II van de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (3). Het lag voor de hand deze burchten voortaan te beschouwen in een ruimer geografisch kader dan dat van het graafschap Vlaanderen. Huizinga zag het in feite reeds in, maar drukte het, als ik het zo mag zeggen, „omgekeerd” uit : „De oudere geschiedenis van Zeeland, luidt het bij hem, moet beschouwd worden in verband met hetgeen ons bekend is omtrent Vlaanderen” (4). Hij wees op het geval van een paar van die Vlaamse steden, en ook, maar dan in een enkel zinnetje verscholen in een voetnoot, op dat van een burcht van het eiland Schouwen, in Zeeland. Het zinnetje is louter negatief, en luidt aldus : „Geenerlei gegevens uit de vroegere Middeleeuwen zijn mij bekend omtrent Burg op Schouwen” (5). De luchtfoto van Burg op Schouwen, die hier wordt opgenomen, (6) maakt het nochtans duidelijk dat ook deze plaats in het onderzoek verdient te worden betrokken. Gelukkig weten wij thans, dank zij aldaar ondernomen archeologische opgravingen, veel meer dan ten tijde van Huizinga. Dat geldt ook nog voor andere plaatsen, zodat het thans mogelijk is een samenhangend beeld te ontwerpen, wat ten tijde van onze voorgangers bezwaarlijk kon.

Om duidelijk te maken waar ik met mijn betoog heen wil, zal ik eerst in het kort de hypothese uiteenzetten waarvan ik de waarschijnlijkheid wil aantonen. Zij komt hierop neer. Toen in de jaren 879-883 het gevaar van de Noormannen-invallen uiterst dreigend werd, heeft de bevolking van de kuststreek, op zijn minst van de monding van de Aa tot voorbij de monding van de Schelde, plannen gesmeed (en uitgevoerd) om een keten van burchten op te richten, met de bedoeling een

(1) J. HUIZINGA, *Burg en Kerspel in Walcheren* (Med. der Kon. Akad. van Wet., afd. Lett., dl. 80, serie B. N° 2. Amsterdam 1935).

(2) HUIZINGA, pl. IIIa en IIb. Hierna, afb. 1 en 2.

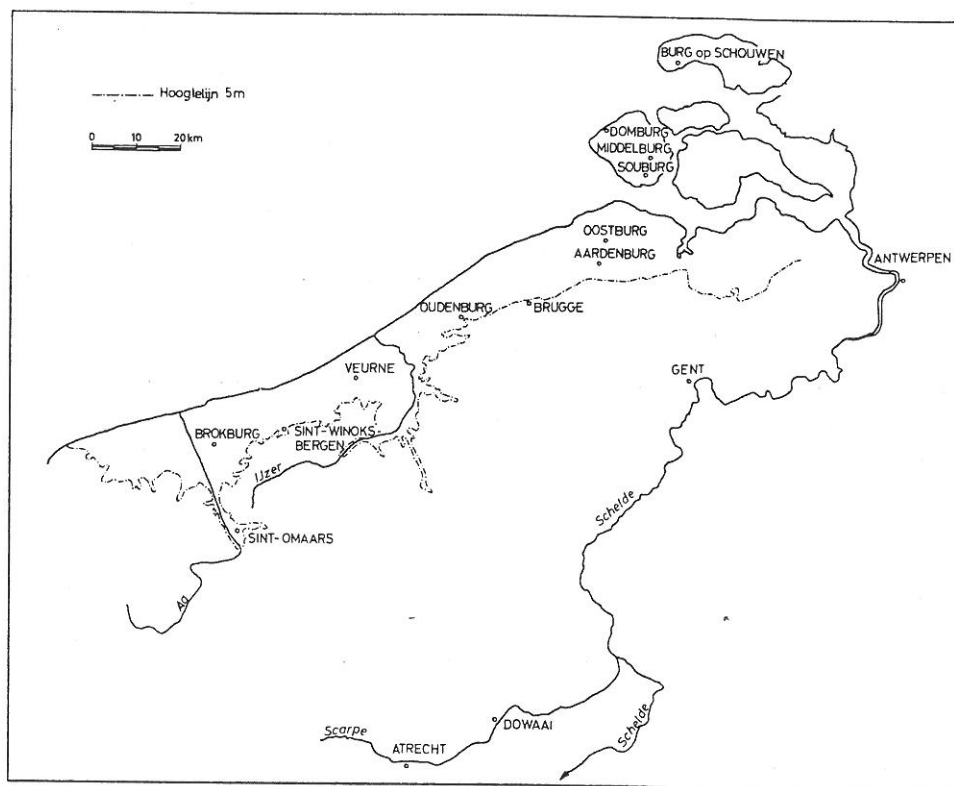
(3) Aldaar, pl. 13, tegenover p. 184.

(4) HUIZINGA, p. 34.

(5) HUIZINGA, p. 35, n. 3.

(6) Afb. 3.

inval van de Noormannen van uit de zee af te weren, en ook mensen en goederen in veiligheid te brengen. Als zodanig zijn nog herkenbaar, van west naar oost : Brokburg (Bourbourg), St. Winoksbergen, Veurne,

Oostburg, Souburg en Middelburg op Walcheren, en ten slotte Burgh op Schouwen. Brengt men deze burchten op de kaart, dan stelt men vast dat er tussen Veurne en Oostburg op een grote afstand geen *nieuwe* burchten voorkomen. Daar bevond zich echter een oude Romeinse versterking, Oudenburg, misschien ook een tweede, Aardenburg, terwijl we tussen deze twee in, te Brugge, in de 9e eeuw ook reeds het bestaan van een eerste militair steunpunt mogen aanvaarden (1).

(1) In een zekere mate werd deze stelling reeds ter sprake gebracht door J. DHONDT in *Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen* (Belg. Tijdschr. voor Philol. en Gesch., XX, 1941, pp. 534-572; XXI, 1942, pp. 53-93), pp. 79-83. De auteur betreft echter de Zeeuwse burchten niet in zijn betoog, daarentegen Gistel wel, dat nochtans niet als versterking wordt vermeld, ook niet in de enige door hem aangehaalde bron.

Laten wij nu nagaan welke gemeenschappelijke trekken wij kunnen ontdekken tussen deze burchten die wij als behorende tot één enkel verdedigingssysteem menen te mogen beschouwen.

Het eerst dienen we ons met de datering bezig te houden. Wij zinspeelden reeds op de vermoedelijke tijd van oprichting: de jaren 880 tot 890. De *Miracula sancti Bertini* zeggen inderdaad van de *castella* die in de kuststreek werden opgericht, dat zij waren *recens facta*. Zij zeggen dit met betrekking tot het jaar 891. (1) Wij mogen dus aannemen dat het enkele jaren vóór 891 was gebeurd.

Deze veronderstelling vindt steun in het feit dat voor enkele andere burchten, meer in het binnenland van het oude graafschap Vlaanderen gelegen, men de datum van ontstaan met grote benadering kan bepalen. Om te beginnen laat de auteur van de *Miracula sancti Bertini* horen dat de versterking van de kerk van St. Omaars, die in 891 aan de aanval van de Noormannen weerstond, eveneens enige jaren voordien was tot stand gekomen (2). Nog beter zijn we ingelicht voor een andere kerkelijke instelling, namelijk de St. Vaastabdij te Atrecht: keizer Karel de Dikke gaf in 885 zijn toestemming tot het oprichten van het *castrum* rondom de abdij, en in 890 wordt het als bestaand vermeld. (3)

Wat de burchten langs de kust zelf betreft, we zijn nu, dank zij de archeologie, over de Zeeuwse vrij goed ingelicht. Zij zijn door de Nederlandse archeoloog Braat onderzocht en beschreven geworden. Zijn besluit is dat de scherven-chronologie op het einde van de 9e eeuw wijst, en dat zij bijgevolg uitstekend passen in het chronologische kader

Bovendien schrijft hij de oprichting van de *castella recens facta* aan Boudewijn II toe, een opvatting waarbij wij ons — op een enkele mogelijke uitzondering na — niet kunnen aansluiten, zoals uit ons betoog zal blijken. Dhondt verwijst ook (p. 83, p. 2) naar I. H. GOSSES, *Verspreide Geschriften* (Groningen-Batavia 1946), pp. 282-283, waar sprake is van burchten aan de kust van Holland. Er dient echter opgemerkt dat de datering van deze burchten onzeker is. Hier zij nog opgemerkt, dat wij Domburg niet in ons betoog hebben betrokken, omdat de gegevens betreffende deze plaats weinig of geen houvast bieden. Zie HUIZINGA, pp. 39-44.

(1) *Miracula S. Bertini* (MGH, SS, XV, 1), p. 512. Zie W. VOGEL, *Die Normannen und das Fränkische Reich bis zur Gründung der Normandie* (799-911), (Heidelberg 1906), p. 362.

(2) *Miracula S. Bertini. Libellus*, § 8 (MGH, SS, XV, 1), pp. 513-514.

(3) Volgens F. VERCAUTEREN, *Etude sur les civitates de la Belgique Seconde* (Brussel 1934), p. 190, werd de abdij tussen 883 en 887 versterkt, op grond van het feit dat koning Odo, in een diploma van 21 mei 890 de abdij voor het eerst als een *castrum* vermeldt, en tevens mededeelt dat de toestemming tot het versterken werd gegeven door Karel de Dikke (die in november 887 werd afgezet). Men dient er echter rekening mede te houden, enerzijds dat Karel de Dikke die gunst moeilijk vóór zijn erkenning in West-Francia kan hebben verleend (d.w.z. vóór de zomer van 885) en anderzijds dat men ook na zijn afzetting aan de versterkingen kan hebben gewerkt.

door de *Miracula sancti Bertini* verschaft. Dit geldt zowel voor Burgh op Schouwen als voor de Walcherse burchten (1).

Verder zijn we door een letterkundige bron ingelicht over St. Winoksbergen. Zij dagtekent uit het einde van de 10e of het begin van de 11e eeuw. Zij geeft te kennen dat de burcht waar naderhand de relikwieën van de hl. Winok werden overgebracht door graaf Boudewijn de Kale werd opgericht, d.w.z. tussen 879 en 918 (2). Het is dus best mogelijk dat dit eveneens enkele jaren vóór 891 is gebeurd.

Voor de andere burchten moeten we genoegen nemen met het toeval van de oudste vermelding. Voor één ervan klimt deze vrij hoog op. Het is namelijk zo dat de Gentse St. Pietersabdij gronden had te Oostburg, zodat we in de oudste opsomming van de bezittingen dier abdij in het midden van de 10e eeuw een vermelding krijgen van het *castrum Osburgh*. Let wel: niet alleen het woord *burg* wordt ons overgeleverd, als tweede lid van de naam van de plaats, maar ten overvloede geeft men ons nog de bepaling van de aard van de plaats door middel van het Latijnse equivalent *castrum* (3). Voor Brokburg en voor Veurne is de traditie minder gunstig, maar niets verzet er zich tegen dat ook deze twee tot het einde van de 9e eeuw zouden opklimmen (4).

(1) W. C. BRAAT, *Die frühmittelalterliche Keramik von Burgh* (Oudheidkundige Med. uit het Rijksmus. van Oudh. te Leiden, n.r., XLI, 1960, pp. 95-106), p. 95: „Jetzt scheinen mir die keramischen Funde mehr auf einen Anfang gegen Ende des 9. Jh.'s zu weisen, während wir mit einer, wahrscheinlich intermittierender, Bewohnung (oder Besatzung) der Burg bis etwa ans Ende des 10. Jh.'s rechnen müssen“, en p. 106: „Ich habe darauf hingewiesen, dass das Anfangsdatum der anderen, von mir vorher zu früh datierten, Zeeländischen Burgen Souburg und Middelburg auch so weit heruntergerückt werden musste, ja dass alle diese Rundwälle auf der Flandrisch-Friesischen Küste erst dieser späteren Zeit angehören“. Vervolgens legt Braat reeds, zoals ik het hierboven systematischer en uitvoeriger heb gedaan, het verband tussen de tekst van de *Miracula sancti Bertini* („castella ibi recens facta“) en bedoelde cirkelvormige burchten. De oudere geschriften van Braat, waarop deze auteur hierboven zinspeelt zijn: *Souburg en Middelburg* (Ibidem, n.r., XXII-XXIII, 1941, pp. 52-69) en *Burgh op Schouwen* (Ibidem, n.r., XXXV, 1954, pp. 8-17).

(2) *Vita Winnoci* (MGH, SS, XV, p. 776, r. 48-50): „Tunc etiam locum Bergas dictum presidio placuit munire, quod munitioni omni circumquaque esset patriae. Ubi etiam ecclesiam construi fecit, quam titulis confessorum Christi Martini atque Winnoci insigniri fecit“.

(3) M. GYSSELING en A. C. F. KOCH, *Diplomata Belgica*, 1950, I, p. 145, onder de datum 941 juli 8, oorkonde van graaf Arnulf I voor de Gentse St. Pietersabdij: „In pago denique Flandrensi iuxta castrum Osborch in loco nuncupante Merona...“

(4) De oudste vermeldingen van Brokburg zijn van het begin van de 11e eeuw. Zie M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek*, 1960, I, p. 173, en J. DE COUSSEMAKER, *Un cartulaire de l'abbaye de Notre-Dame de Bourbourg* (3 dln., Rijsel, 1882-1891), I, p. 1 (1104), alsook p. 2 (1106): „monasterii sancte Marie, quod est in castro Broburc“.

Een tweede merkwaardige gelijkenis tussen deze *burg* bestaat in hun ligging. Zij zijn opgericht op de grens van de poldergrond, d.w.z. het gebied dat te dien tijde door de zee kon worden overstroomd, en de zandstreek. Nemen wij bijvoorbeeld de meest westelijke, Brokburg. De naam spreekt voor zich zelf. Hij is samengesteld uit *broek* en *burg*, broek in de betekenis van moeras; dus: de burg gelegen aan het moeras (5). De volgende is St. Winoksbergen. Hij lag naast een heuvel, waarvan de naam van de plaats zelf gewag maakt, en aan een inham van de zee, de *Gersta*, waarvan sprake is in een tekst van 1037: *juxta castrum Berga in Gersta supra mare* (6).

Zo is ook de derde burg, die van Veurne, ontstaan aan de oever van een zeer belangrijke 9e eeuwse kreek, de Schipgatkreek (7).

Gaan we over naar de oostelijk gelegen nieuwe burchten, dan vinden we dat Oostburg lag op de grens van geest- en veengrond, doch in het poldergebied. Middelburg ligt hoger dan het onmiddellijk daaromheenliggende polderland: de overstroming bij de bevrijding in nov. 1945 gaf er een duidelijk beeld van, toen het als een eiland was door zeewater omspoeld.

Burgh op Schouwen ten slotte ligt precies op de grens van duinen en bouwland.

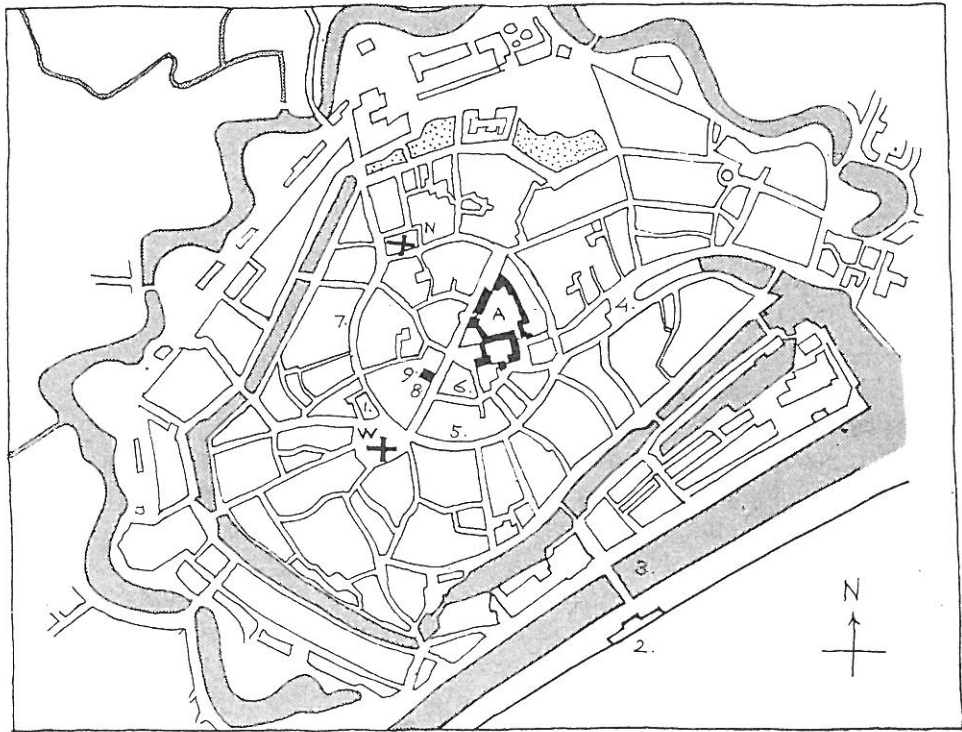
Een derde gemeenschappelijk karakter, waardoor deze burchten zich onderscheiden, enerzijds ditmaal van de groep Oudenburg-Bruggel-Aardenburg, anderzijds van de in het binnenland gelegen burchten uit dezelfde tijd: St. Omaars, Atrecht, Gent, is de cirkelvorm.

Wat Veurne betreft moet men onderscheid maken tussen de vermelding van de toponiem (die de stam „burg” niet bevat) en de vermelding van de burg. De plaatsnaam Veurne komt het eerst voor in een tekst van 877, bewaard in een kopie van 961 (GYSSSELING, *Top. Wdb.*, II, p. 1007). De oudste vermelding van de burg treft men aan in een oorkonde van de St. Walburgakerk te Veurne. Zie A. KOCH, *Actes des comtes de Flandre de la période de 1071 à 1128* (BCRH, CXXII, 1957, pp. 261-278), p. 271: „Decimam quoque trium parochiarum Binnanburg et Butanburg et Wulpen” (1114). Voor de hoge ouderdom van de burg pleit evenwel het feit dat de St. Walburgakerk, in 1114 naar deze patrones genoemd, oorspronkelijk, evenals de meeste burchtkerken in Vlaanderen, aan O. L. Vrouw was gewijd. Zie F. VERCAUTEREN, *Actes des comtes de Flandre 1071-1128* (Brussel 1938), nr. 114, p. 261, a^o 1123, en N. HUYGHEBAERT, *Le comte Baudouin II de Flandre et le „custos” de Steneland* (Revue bénédictine, LXIX, 1959, pp. 49-67), p. 64, n. 2.

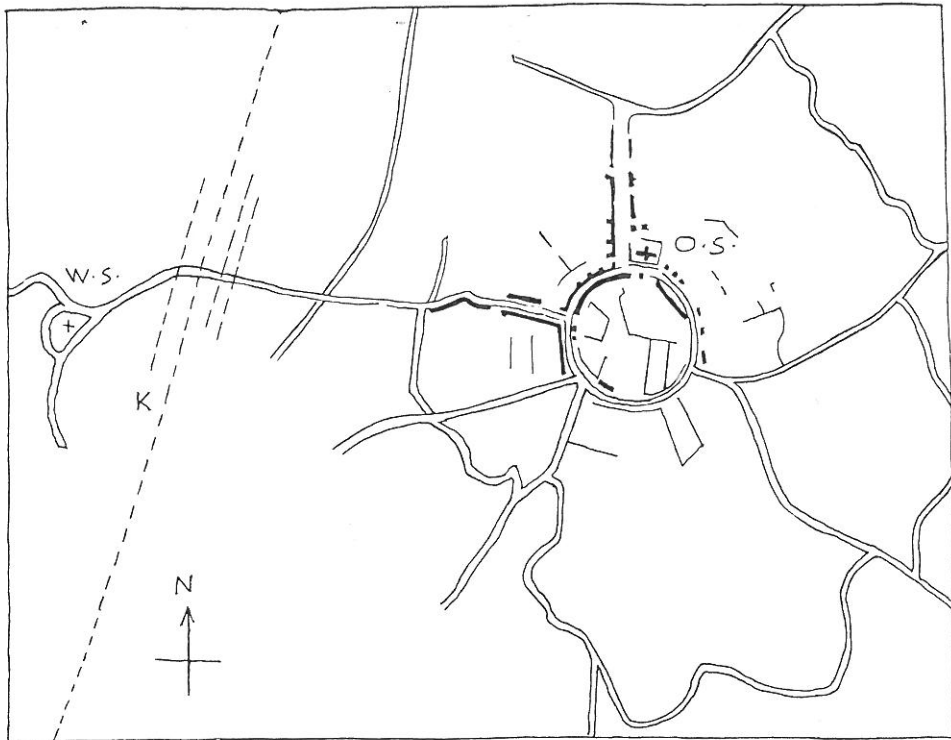
(1) GYSSSELING, *Top. Wdb.*, p. 173-174.

(2) A. FAYEN, *Liber Traditionum sancti Petri Blandiniensis* (Gent 1906), p. 107, r. 5.

(3) Mededeling van Prof. Dr. R. Tavernier, in J. AMERYCKX en A. VERHULST, *Enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse Kustvlakte* (Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis. Voorlichtingsreeks, nr. 22, Gent 1958), p. 16.

0 100 200 300 400 500 M.

MIDDELBURG en SOUBURG

(Overgenomen uit J. HUIZINGA, *Burg en Kerspel in Walcheren*, met toestemming van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen).

Deze cirkelvorm is ons reeds voldoende bekend voor de Zeeuwse burchten Burgh op Schouwen en Middelburg, alsook voor St. Winoksbergen (1). Voor Souburg verwijs ik naar de plattegrond, die ik uit de bijdrage van Huizinga overneem (2). Voor Oostburg laat ik U de zestiende-eeuwse plattegrond van Jacob van Deventer zien (3). Aan wie hier zou opwerpen dat het tracé meer heeft van een zeshoek dan van een cirkel, wil ik het volgende doen opmerken: dergelijke plattegronden geven ons niet de omwalling zelf te zien, maar een stratengordel die min of meer parallel met de vroegere omwalling verloopt, waarbij bepaalde afwijkingen van deze cirkelvorm zich kunnen voordoen.

Hetzelfde geldt voor Veurne en voor Brokburg. Van eerstgenoemde stad geef ik hier de plattegrond die voorkomt in de 17e-eeuwse *Flandria Illustrata* van Sanderus (4). De cirkelvorm van de oude burcht is nog duidelijk herkenbaar te midden van het afwijkend stratenschema van de jongere delen van de stad. Alleen de later gedeeltelijk uit het burchtgebied, gedeeltelijk uit het stadsgebied uitgesneden markt doet er merkkelijk afbreuk aan. Een analoog geval hebben we met Brokburg, eveneens volgens de plattegrond van Sanderus (5).

Al deze plaatsen — het ogenblik is gekomen om er op te wijzen — al deze plaatsen hebben de naam *burg* gedragen, en dit is inzonderheid het geval geweest voor de cirkelvormige kern. Een aantal hunner hebben de term als tweede lid in de samenstelling van hun naam. Dat geldt voor Brokburg, Oostburg, Middelburg en Souburg. Een ervan, die op Schouwen, heet „Burgh” zonder meer. Voor de overige twee, St. Winoksbergen en Veurne, is *burgus* als gemeen naamwoord gebruikt geworden met betrekking tot de cirkelvormige kern. We gaan hier even nader op in. In een oorkonde van 1067, door graaf Boudewijn V uitgevaardigd ten voordele van de St. Winoksabdij, beschrijft hij deze als gelegen in *superiori parte Bergensis burgi*. Hij schenkt haar o.a. *antiquum burgum cum comitatu, qui Bergis esse dignoscitur*. Het is blijkbaar zo dat de naam *burgus* oorspronkelijk aan de cirkelvormige versterking werd gegeven, vervolgens aan de stad, in haar geheel, waarna aan de eerste ter onderscheiding het epitheton *antiquus* werd toegevoegd (6).

(1) Afb. 1, 2 en 3.

(2) Afb., p. 10, lb.

(3) Afb. 4.

(4) Afb. 5.

(5) Afb. 6.

(6) Afb. 7. VERCAUTEREN, *Actes*, p. 227, r. 9-11: „... totam illam terram, in cujus australi et occidentali parte monasterium Sancti Winnoci situm est, et antiquum burgum et salinas in Sintonis quas grevas dicunt et habitantes in hiis locis...” Op grond van deze zinsnede uit een grafelijke oorkonde van 1120 meende FR. PETRI,

Voor Veurne zijn we ingelicht door een aantal oorkonden uit de 12e eeuw, waaruit blijkt dat Veurne verdeeld was in twee parochies, *Binaburgh* (met St. Walburgis als kerk) en *Butanburgh* (met St. Nikolaas als kerk). Daarmede is tevens het bewijs geleverd dat het min of meer cirkelvormige gedeelte van het Veurnse stadsplan wel degelijk de oorspronkelijke burcht was (1). Wij kunnen er nog het volgende aan toevoegen. Deze burcht was, zoals dit in Vlaanderen normaal was, de zetel van het gewestelijke grafelijke gerecht geworden. Daar vergaderde het gerechtshof dat bevoegd was voor de kasselrij Veurne, niet voor de stad Veurne. In 1394 nu vaardigde de graaf de volgende merkwaardige bepaling uit: hij verleende aan de bewoners van de kasselrij het recht om zich naar de kasselrijrechtbank in de burg Veurne te begeven zonder lastig gevallen te worden door de poorters van de stad, op voorwaarde

Die Anfänge des mittelalterlichen Städtewesens in den Niederlanden und dem angrenzenden Frankreich (Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens, Lindau-Konstanz, pp. 227-295), p. 260, tot het bestaan van een *burgus* te Synthe bij Calais te mogen concluderen. De hier door Vercauteren klein gedrukte woorden zijn echter, zoals de uitgever het vermeldt, afkomstig uit een oorkonde van Boudewijn V van 27-30 mei 1067, gedrukt bij A. PRUVOST, *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winoc* (2 dln, Brugge, 1875-78), I, p. 57, die aan duidelijkheid niets te wensen overlaat: hij vermeldt eerst (p. 60) „et salinas in Sintonis quas grevas vocant”, en pas enkele regels verder „et antiquum burgum cum comitatu, qui Bergis esse dignoscitur”. Zie overigens ook bij VERCAUTEREN, p. 237, r. 18 en 22-23. Synthe dient dus opnieuw van de lijst der *burgi* te worden geschrapt, terwijl St. Winoksbergen zonder enige mogelijke betwisting in de oorkonde van 1067 als zodanig wordt vermeld.

(1) De oudst bekende vermelding vindt men in een bul van paus Paschalis II, uitgegeven in MIRAEUS-FOPPENS, III, p. 24 (JAFFÉ-LOEWENFELD: 6051), te dateren 1105: „seu in decimarum reditu apud parochias tres, id est Binaburgh, Butanburgh et Wulpam, quas supradicta S. Walburgis ecclesia possessione legitima obtinere cognoscitur.”

In de 12e eeuw heette de St. Nikolaaskerk gelegen te zijn „in Butenburch” (DE FLOW, II, p. 1117), terwijl St. Walburga bekend stond als de kerk van de burg. Wellicht betekende *Butenburch* eerst „wat buiten de burg ligt”, later „het deel van de burg buiten de muur”, waarna ook de uitdrukking *Binaburg* kan zijn ontstaan voor „het deel van de burg binnen de muur”.

Binaburgh is ongetwijfeld het gebied gelegen in de burg, de burg zelf dus. *Butanburgh* is het gebied naast de burg. Een parallel geval vertoont Osnabrück, dat onder Karel de Grote zetel van een bisdom werd. De aldus gevormde „Domburg” werd ook *Binnenburg* geheten, terwijl een van de latere uitbreidingen de benaming *Butenburg* kreeg. Zie H. ROTHERT, *Die Stadt Osnabrück im Mittelalter* (Hansische Geschichtblätter, 65-66. Jrg., 1940-1941, pp. 56-78), pp. 58, 60, alsook de plattegrond aldaar tussen pp. 64 en 65. Zie ook J. DHONDT, *De vroege topografie van Brugge* (Hand. der Maatsch. voor Gesch. en Oudh. te Gent, n. r., XI, 1957, pp. 3-30), p. 28, waar de vraag geopend wordt of de uitdrukking „in castro forinseco” in een oorkonde van 1089, in verband met Brugge, niet een vertaling kan zijn van *Butenburch*.

dat zij gebruik maakten van een van de vier zogenaamde „borchwegen” (1). Dat waren de wegen die de rand van de stad met de burg verbonden. Zij zijn op de plattegrond goed zichtbaar (2).

Wat weten we van de oorspronkelijke aanleg van deze burchten? Het best zijn we natuurlijk ingelicht over de Zeeuwse, die in recente jaren archeologisch werden onderzocht, in het bijzonder Burgh op Schouwen, waar men volledig in het vrije veld heeft kunnen graven. De Nederlandse archeoloog Braat is tot de bevinding gekomen dat de burcht aldaar bestond uit een cirkelvormige ruimte, gelegen binnen de kleine cirkelomtrek die men op de plaat kan onderscheiden. De diameter ervan bedraagt 200 m. De rand wordt gevormd door een aarden wal. De ring tussen de kleine cirkelomtrek en de grote geeft de plaats aan van de gracht die de burcht omringde. Dwars door de burcht loopt een pad, dat de naam draagt van Hoge Burg (3).

Het geval van Middelburg vertoont met dat van Burgh een grote gelijkenis. Ook hier staan we voor twee concentrische ringen, op deze plattegrond duidelijk zichtbaar in het stratennet. Alleen lette men erop dat men de straten zelf niet als de oevers van de gracht moet beschouwen. Zij zijn er alleen evenwijdig mee. Voor de afmeting van de burcht en voor de breedte van de gracht moet men vertrouwen op het onderzoek van de bodem. Dit wees uit dat de diameter van de binnenste cirkel, dus van de burcht, 200 m. bedraagt, precies zoveel als te Burgh op Schouwen, de diameter van de buitenste ring 375 m., iets meer dan te Burgh. Ook te Middelburg is de burg door een dwarse straat doorkruist, resp. Lange en Korte Burg geheten (4).

Te Souburg was de diameter binnen de gracht eveneens 200 m., terwijl de breedte van de gracht er 40 m. bedroeg (5).

Te Oostburg beschikt men niet over een dergelijk bodemonderzoek. Men moet afgaan op de plattegrond. Deze geeft een ringvormig stratencomplex te zien, waarvan de diameter ongeveer 250 m. bedraagt, zodat een burcht met eveneens 200 m. diameter niet uitgesloten schijnt. Ook hier is er een straat die de burg diametraal doorsnijdt, de Burchtstraat. Het is mogelijk dat zij, evenmin als te Middelburg of te Burgh op Schouwen overigens, niet bij het oorspronkelijk wegennet buiten de burcht aansloot (6).

(1) L. GILLIODTS — VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville et châtellenie de Furnes*, III (Brussel 1897), pp. 139-142.

(2) Afb. 5.

(3) Afb. 3. BRAAT, *Burgh op Schouwen*, p. 9.

(4) Zie p. 10, nr. Ia. BRAAT, *Souburg en Middelburg*, p. 57.

(5) Zie p. 10, nr. Ib. BRAAT, *Souburg en Middelburg*, p. 54.

(6) Afb. 4. BRAAT, *Souburg en Middelburg*, p. 58.

Te Veurne bedraagt de middellijn van de cirkel 270 m., (1) te St. Winoksbergen 310 à 320 m. In beide gevallen is een burcht van 200 m. evenmin uitgesloten. In laatstgenoemde stad was er een weg dwars door de burg (2).

Voor Brokburg heb ik geen, ook geen benaderende gegevens.

Waaruit bestonden nu de versterkings-elementen? Uit de opgravingen, o.a. te Burgh op Schouwen, kan men afleiden dat de burchten omringd waren én door een brede gracht én door een aarden wal. Het is wellicht niet ongeoorloofd, wat die aarden wal betreft althans, te verwijzen naar wat de *Miracula sancti Bertini* ons vertellen over de in vorm en afmeting wellicht verschillende, maar overigens gelijktijdige versterking van de kerk van St. Omaars: zij bestond, zegt de tekst, uit *fuste, gleba et cespite*, uit houten palen, aarde en graszoden (3).

Na de cirkelvormige burchten als eenheden te hebben beschouwd, moeten wij onderzoeken, hoe zij zich voordoen als groep.

Welke is om te beginnen hun onderlinge afstand? Hij bedraagt in vogelvlucht:

Van Brokburg naar St. Winoksbergen	16 km.
Van St. Winoksbergen naar Veurne	19,5 km.
Van Veurne naar Oostburg	64 km.
Van Oostburg naar Souburg	17 km.
Van Souburg naar Middelburg	4 km.
Van Middelburg naar Burgh op Schouwen	22 km.

Het spreekt vanzelf dat men geen constante tussenruimte verwachten mag. De ligging aan inhammen, die toegangswegen vormden, zal mede bepalend zijn geweest. Toch valt het op dat tussenruimten van even boven en onder de 20 km overheersend zijn, terwijl Souburg als een soort van doublure van Middelburg dient te worden beschouwd. Blijft dan echter de tussenruimte van 64 km. tussen Veurne en Oostburg, waarin geen cirkelvormige burchten voorkomen.

Het ligt voor de hand, dat men aldaar in het defensie-systeem niet zou verwaarloosd hebben nieuwe *castella* op te richten, indien er geen oudere voorhanden waren.

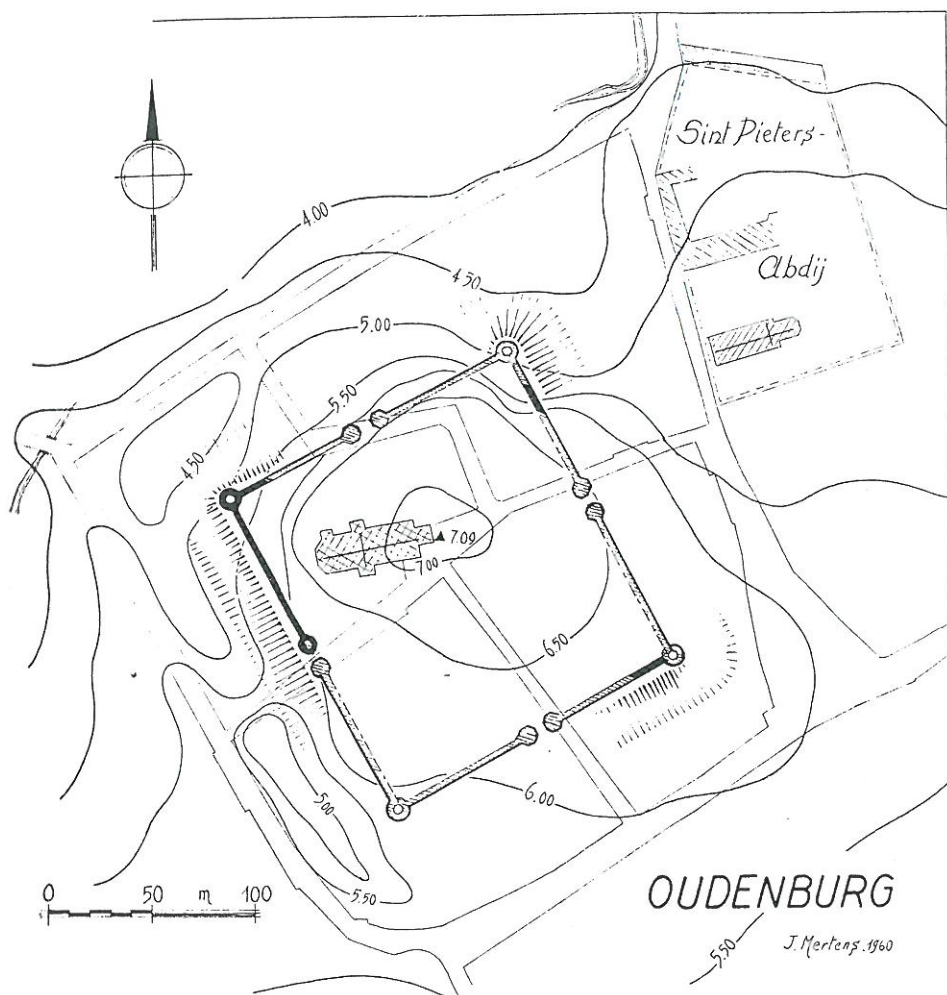
Die oudere waren er inderdaad. In de eerste plaats dringt zich Oudenburg aan onze aandacht op. Tot voor enkele jaren was de oudste geschiedenis van deze plaats ons alleen bekend door een tekst uit de 11e eeuw, nl. de *Tractatus de ecclesia S. Petri Aldenburgensi*, die ons een beschrijving geeft van de bouwresten en andere voorwerpen in deze plaats gevonden, beschrijving die het vermoeden wettigde dat men hier vóór

(1) HUIZINGA, p. 37.

(2) Afb. 7. HUIZINGA, p. 38.

(3) MGH, SS, XV, 1, p. 512, r. 13.

een Romeinse vesting stond (1). Dit vermoeden werd versterkt door de naam van de plaats, die o.a. door de linguïst Gysseling wordt geïn-

OUDENBURG, plattegrond door J. Mertens, overgenomen met diens vriendelijke toestemming.

terpreteerd als betekend „oude burg”, een burg blijkbaar ouder dan de andere die in de streek werden opgericht (2).

Enige jaren geleden ondernam de archeoloog J. Mertens, van de Leuvense universiteit, opgravingen ter plaatse, waarvan de belangrijkste resultaten op bijgaande, door hem getekende en gepubliceerde platte-

(1) MGH, SS, XV, 2, p. 871 r. 25-872 r. 22.

(2) GYSSELING, *Top. Wdb.*, II, p. 779.

grond zichtbaar zijn. Wat er voor de dag is gekomen, zijn de sporen van een laat-romeins *castellum*, nagenoeg vierkantig. Hierbij dient opgemerkt, wat we trouwens reeds gezien hadden bij sommige ronde burchten, dat de vorm van de versterking bepalend is geweest voor het stratennet van de latere agglomeratie, maar dat de straten zelf niet het tracé van de versterking vertegenwoordigen, wel er mede evenwijdig zijn (1).

Oudenburg ligt, evenals de cirkelvormige burchten, op de grens van het overstromingsgebied. Het bevindt zich op ongeveer 27 km ten oosten van Veurne, en kon dus zonder bezwaar in het nieuwe defensie-systeem worden ingeschakeld. Het verschilde van de cirkelvormige burchten zowel door zijn vierhoekige vorm en door zijn ietwat kleinere afmeting (163 m. op 146 m.), als door het materiaal van zijn omwalling, die bestond, niet uit aarde en houten palen, maar uit een buitengewoon stevige *stenen* muur (2).

Deze versterking moet op het einde van de 9e eeuw nog vrij goed bewaard zijn geweest. De auteur van het daareven vermelde *Tractatus*, die in de jaren 1084-1087 schrijft, vertelt hoe in zijn tijd stenen ervan werden gebruikt om de abdijkerk van Oudenburg op te trekken. Voordien echter, zegt hij, ten tijde van Boudewijn V, tussen 1035 en 1067 dus, had men daarmede gebouwen opgericht te Brugge, en nog vroeger, ten tijde van Arnulf de Oude, tussen 918 en 964, was men begonnen stenen van de afbraak van Oudenburg voor de opbouw van Brugge te gebruiken (3). Volkomen zeker is dit laatste gegeven natuurlijk niet, het ligt voor de auteur al 150 jaar in het verleden, maar aannemelijk klinkt het wel.

In 891, toen Oudenburg hoogstwaarschijnlijk werd ingeschakeld in de keten van de *castella recens facta*, was Brugge, dat nog niet had geprofiteerd van het afbraakmateriaal van Oudenburg, toch reeds een militair steunpunt. Verschillende auteurs hebben dat, vóór mij, waarschijnlijk gemaakt (4). Ik hoef er niet op in te gaan. Laten wij er alleen

(39) J. MERTENS, *Oudenburg en de Vlaamse kustvlakte tijdens de Romeinse periode* (Biekorf, 59^e jaar, nr. 10B, pp. 321-340. Overdruk in *Archaeologica Belgica*, 39, Brussel 1958, 23 pp.), en vooral DEZ., *Oudenburg et le Litus Saxonicum en Belgique* (*Helinium*, II, 1962, pp. 51-62).

(40) MERTENS, p. 20 van de overdruk.

(41) MGH, SS, XV, 2, p. 872, r. 15-19.

(42) Zie o.a. H. SPROEMBERG, *Die Entstehung der Grafschaft Flandern. I. Die ursprüngliche Grafschaft Flandern* (864-892), (Berlijn 1935), pp. 47. — PH. GRIERSON, *The Translation of the Relics of St. Donatian to Bruges* (*Revue bénédictine*, 1937, pp. 170-190), p. 189. — F. L. GANSHOF, *Iets over Brugge gedurende de preconstitutionele periode van haar geschiedenis* (*Nederlandsche Historiebladen*, I, 1938, pp. 281-303), p. 281. — J. DHONDT, *Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen* (*Belg. Tijdschr. voor Philol. en Gesch.*, XXI, 1942) p. 77 en noot 4. — DEZ., *De vroege topografie van Brugge* (*Hand. Maatsch. Gesch. en Oudh. Gent*, n. r., XI, 1957, pp. 3-40), p. 4 en noot 6.

nog bij aantekenen, dat Brugge eveneens aan de grens van zand- en polderstreek ligt, en dat de afstand Oudenburg — Brugge 16 km bedraagt. Waaruit dit steunpunt oorspronkelijk bestond weten we niet, kunnen we zelfs niet goed gissen. Het was er al in 892, maar het is niet waarschijnlijk, zoals dadelijk blijken zal, dat het één van de kort voordien aangelegde cirkelvormige burchten was.

Laten wij nu even naar de laatste van de drie niet-cirkelvormige burchten overstappen, namelijk die van Aardenburg. Ook deze plaatsnaam heeft de stam *burg* in zijn samenstelling. Ook deze plaats ligt op de grens van veen- en geestgronden. In beide opzichten past Aardenburg even goed bij Oudenburg als bij de andere burchten langs de kust. Wat nu de afstand tot de naburige burchten betreft, het ligt op 17 km van Brugge, wat met de meest voorkomende tussenruimten overeenstemt, doch slechts op 6,5 km. van Oostburg. Werpen we nu een blik op de plattegrond van Aardenburg (1), dan stellen wij vast dat hij verder verwijderd is van de cirkelvorm dan die van Oostburg, en eerder doet denken aan die van Oudenburg (telkens volgens Jacob van Deventer). In het bijzonder treffen ons ook hier de loodrecht op elkaar liggende straten. De veronderstelling dat we hier, evenals te Oudenburg, voor een Romeinse burcht staan, wint kracht door het feit dat hier tal van Romeinse vondsten werden gedaan. De opgravingen door de Nederlandse Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek ondernomen hebben dienaangaande nog tot geen vaste conclusies geleid. Wel schijnt het zeker te zijn dat stenen grondvesten uit de bodem zijn weggenomen in dezelfde tijd waarin ook Oudenburg als steengroeve voor Brugge werd gebruikt (2).

Keren we nu naar Brugge terug. We weten reeds dat er aldaar in 892 een versterking bestond, maar we kennen er de aard niet van, en we weten ook niet hoe hoog zij opklom. Een concrete voorstelling van de Brugse burg krijgen we pas naar aanleiding van de gebeurtenissen volgend op de moord op graaf Karel de Goede, in 1127, maar het is dan ook een vrij nauwkeurig beeld dat ons voor ogen komt: de burg, d.w.z. het plein voor het huidige Brugse stadhuis, plein dat nog steeds die naam Burg draagt, en de onmiddellijke omgeving, bestond uit een

(1) Afb. 8.

(2) Een bondig overzicht van de opgravingen onder leiding van J. A. Trimpe Burger te Aardenburg in 1961-63 ondernomen vindt men in de *Kroniek* van S. J. DE LAET en J. A. TRIMPE BURGER in: *Helinium* (IV, 1964, p. 61). We citeren daaruit: „Het meeste muurwerk moet omstreeks 1000, in de middeleeuwen dus, zijn uitgekbroken ter verkrijging van bouw materiaal voor waarschijnlijk een kerkelijk of grafelijk gebouw in de naaste omgeving”. Verder: „Het vermoeden dat ter plaatse een militaire nederzetting heeft gelegen, blijft zeer aannemelijk, maar is strikt genomen nog niet bewezen”.

rechthoekige ruimte, omringd door een 15 m. hoge *stenen* muur (1). Die natuursteen, we weten het al, was uit Oudenburg, misschien ook uit Aardenburg afkomstig. Het is mogelijk dat met de bouw van de muur, zoals de auteur van het *Tractatus* het verhaalt, reeds onder Arnulf de Grote, tussen 918 en 964, is begonnen. Ten tijde van de Noormaneninvall van 891 bestond hij blijkbaar in die vorm nog niet.

Een opvallend feit is nu dat de Brugse burg, gebouwd met stenen uit Oudenburg (en wellicht ook uit Aardenburg), een grondplan vertoont dat gelijkt op dat van Oudenburg (en misschien ook van Aardenburg), (2) en niet een cirkelvormig plan zoals de *castella recens facta* van de jaren 880-890. Men kan zich afvragen of men hier voor een bewuste navolging staat van Oudenburg (en eventueel van Aardenburg).

Hoe dan ook, het gaat hier om een verschijnsel, laattijdiger dan de oprichting van die *castella recens facta*, de ronde burchten die op het einde van de 9e eeuw langs de kust werden opgericht.

Deze laatste vertonen een onmiskenbare verwantschap; zij zijn met een opvallende zin voor opportuniteit in een defensie-systeem verbonden met reeds vroeger bestaande versterkingen. Laten we, nu wij alle gegevens bezitten, nog eens wijzen op de onderlinge afstanden, van Brokburg af tot Burgh op Schouwen. Die afstanden zijn respectievelijk: 16 km., 19,5, 27, 16, 17, 6,5, 17, 4, 22, d.w.z. zeven maal op de negen een afstand die varieert tussen 16 en 27 km. Men ontkomt niet aan de indruk dat er volgens een plan werd gewerkt, dat door onderling overleg is tot stand gekomen.

Hoe het precies is gebeurd, dat kunnen wij uit de verhalende bronnen niet meer afleiden. Het weinige dat we er van weten betreft niet de *castella* langs de kust, maar de tezelfdertijd opgerichte versterkingen van St. Omaars en van Atrecht. In geen van beide gevallen zien we een graaf optreden. Het is eerder de plaatselijke bevolking, geleid door de aanzienlijken die in het land zijn achtergebleven — dit geldt althans voor St. Omaars (3)

(1) Zie H. PIRENNE, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre* (1127-1128) par Galbert de Bruges (Parijs 1891), p. 65, n. 1: „Soixante pieds de Bruges font 16 m. 38 (= hoogte van de ladders gebruikt voor de belegering van de burg). Les murailles du château devaient donc avoir une quinzaine de mètres de hauteur”.

(2) Afb. 9.

(3) MGH, SS, XV, 1, p. 512, r. 12: „munitiunculam paupere pro dolor! sumptu parvoque, licet strenuo, incolarum comitatu factam”. Zie verder § 8 (p. 513, r. 18 — p. 514, r. 9), in het bijzonder p. 513, r. 21-24: „quia pene nobilitas terrae (illius) ex multo iam tempore ob amorem vel dominatum carorum sibi dominorum abscesserat, nativitatibus patria relicta, praeter paucos, qui ita hereditariis praediti erant patrimoniis, ut non esset eis necesse subdi nisi sanctionibus publicis”. Alleen zij die aanzienlijk en die rijk genoeg waren aan grondeigendommen om niet in een persoonlijk verband te treden met nog machtiger heren, en aldus alleen aan het publieke gezag waren onderworpen, waren in het land gebleven. Zie ook SPROEMBERG, pp. 45-46.

— of door de geestelijkheid (1), die de handen aan het werk slaan. Dit is weliswaar de tijd waarin Boudewijn II van Vlaanderen zich van het gezag in deze noordelijke gouwen zal meester maken, maar de oprichting van de *castella* moet enkele jaren vroeger zijn geschied, omstreeks 883, toen het gevaar van de zijde van de Noormannen de hier bedoelde gebieden nog bleef bedreigen. Het feit dat de rij van burchten zich tot in de Zeeuwse eilanden uitstreckte, waar Boudewijn nooit enig gezag zou verwerven, versterkt ons in de mening dat hij hoogstens één onder de vele persoonlijkheden was die in de aangelegenheid leiding gaven.

Het probleem van de *castella recens facta* voldoende belicht zijnde, moeten we nog even nagaan welke resultaten dit onderzoek voor het hoofdthema heeft opgeleverd dat wij ons voornemen te behandelen. In andere woorden: welke betekenis hechten aan *burgus* in verband met deze kustplaatsen? Het antwoord is eenvoudig: het gaat hier om plaatsen die oorspronkelijk, op het ogenblik dat de plaatsnaam ontstaat of dat het gemene naamwoord *burgus* op de lokaliteit wordt toegepast, steeds en uitsluitend versterkingen waren, *burgen* in de Germaanse betekenis van het woord, nauwkeuriger nog: vluchtburgen, waar in geval van nood de bevolking van de streek een toevlucht kon vinden. Dat in de meeste gevallen deze *burgi*, deze *castella* zich naderhand tot centra van grafelijk bestuur en gerecht hebben ontwikkeld, en daardoor een min of meer vaste bewoning hebben gekregen, is alleen maar misleidend. We moeten ons los maken van die voorstelling, we beschikken trouwens over één geval, waarin deze latere ontwikkeling zich niet heeft voorgedaan. Het is dat van Burgh op Schouwen. Uit de opgravingen van Braat blijkt inderdaad dat de bewoning van de plek, die scherven heeft achtergelaten, van korte duur is geweest. Het ringvormige gebied werd spoedig weer verlaten, en is bouwland gebleven, tot op onze dagen (2). Er is wel degelijk een dorp Burgh ontstaan, maar het heeft zich aan de buitenzijde van de ring gevormd (3).

(1) Zie hoger het geval van de St. Vaastabdij.

(2) Afb. 3. BRAAT, *Frühmittelalterliche Keramik*, p. 95.

(3) Dit onderwerp werd tijdens het academiejaar 1960-1961 in mijn seminarie-oefeningen behandeld voor de studenten van de licentie geschiedenis. Dr. A.E. Verhulst, toen mijn assistent, thans mijn collega, stond mij daarin bij. In 1962-1963 kwam het opnieuw ter sprake; ook Dr. W. Prevenier, die mij toen, als werkleider, terzijde stond, ben ik veel dank verschuldigd.

RESUMÉ FRANÇAIS

LES PLUS ANCIENNES FORTIFICATIONS DES CÔTES FLAMANDE ET ZÉLANDAISE.

Un passage des *Miracula sancti Bertini* (MGH, SS, XV, 1, p. 512, l. 7-9) nous apprend que, peu avant 891, sous la menace d'une invasion normande, des fortifications (*castella*) furent construites le long de la côte, à partir de l'embouchure de l'Aa, dans la direction de la Lotharingie. Nous croyons qu'il est encore possible, à l'heure actuelle, d'identifier ces *castella*. On retrouve en effet à la limite des polders en Flandre comme en Zélande, des traces d'une série d'ouvrages fortifiés remontant ou pouvant remonter à cette époque et qui ont un certain nombre de caractères en commun. Ils présentent l'aspect d'un terrain circulaire, dont le diamètre est de 200 m. (y compris le rempart de terre qui les bordait primitivement); ils étaient entourés à l'époque d'un fossé large de quelques dizaines de mètres. Ils étaient qualifiés de *burgus* (dans le sens de „forteresse”), soit que ce terme entrât dans la composition du toponyme qui les désignait, soit qu'un texte historique les qualifiât expressément comme tels.

Les localités en question sont, d'ouest à est : Bourbourg et Bergues-Saint-Winnoc (France, dép. Nord), Furnes (Belgique, prov. Flandre Occidentale), Oostburg, Souburg, Middelburg et Burgh op Schouwen (Pays-Bas, prov. Zélande).

En réalité la chaîne des ouvrages circulaires est interrompue entre Furnes et Oostburg, localités distantes l'une de l'autre de 64 km. Il se fait toutefois que l'on constate dans cet intervalle la présence de trois fortifications plus anciennes et d'un type différent. Ceux qui ont organisé à la fin du IXe siècle la protection de la région côtière ont apparemment intégré ces ouvrages préexistants dans leur nouvelle ligne de défense. Il s'agit notamment de : 1°) Oudenburg, *castellum* remontant au Bas-Empire, de forme à peu près carrée, plus petit que les forts circulaires (163 m. × 146 m.), et entouré d'un solide mur de pierre; 2°) Bruges, fortification de nature incertaine, mais sans doute différente du type circulaire, et construite dès avant 892; 3°) Aardenburg, localité remontant à l'époque romaine, peut-être comparable à Oudenburg.

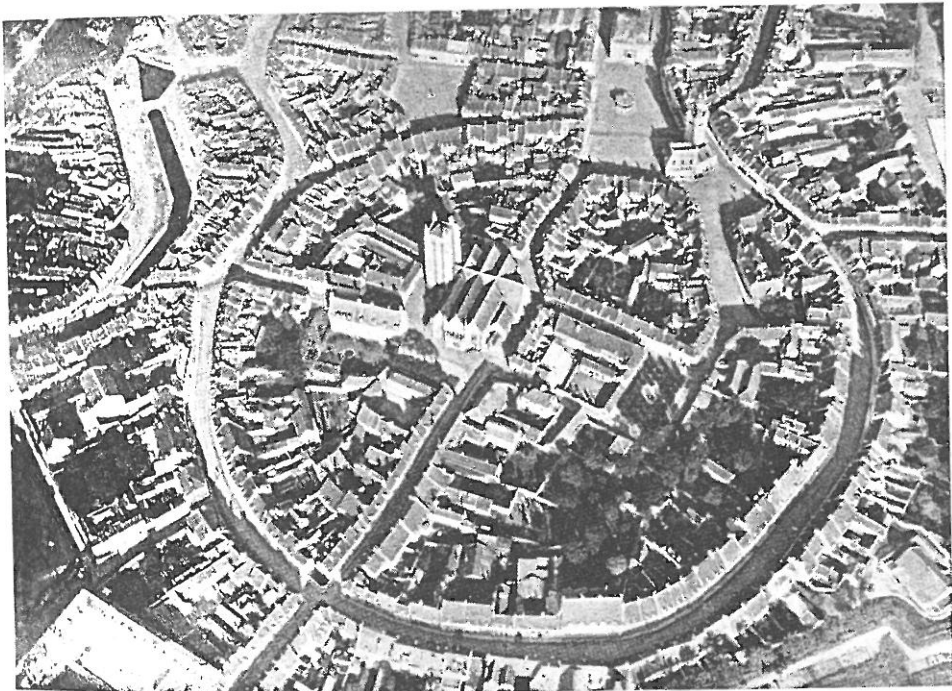
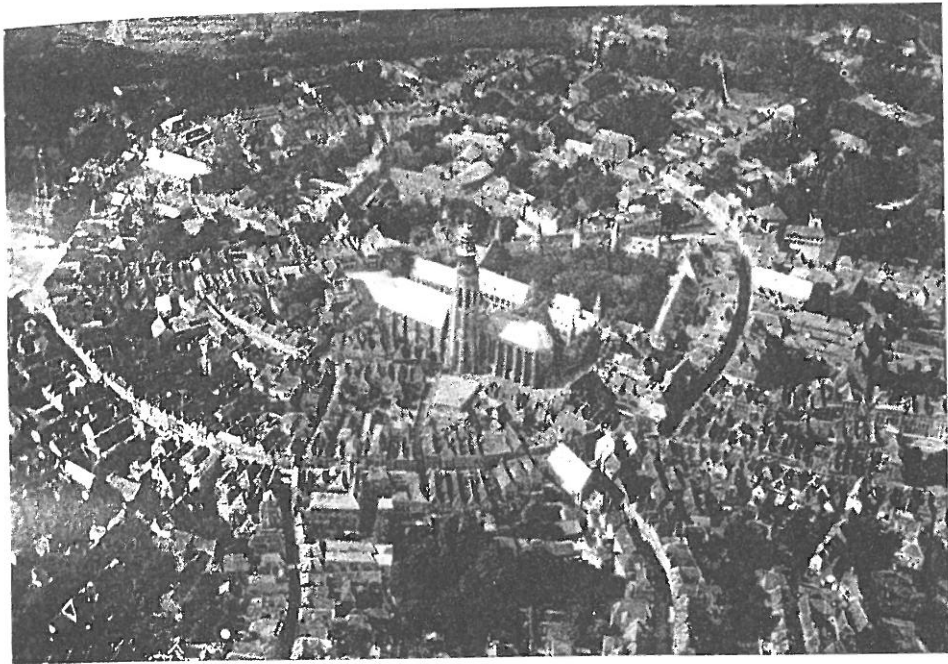
Si l'on considère la chaîne dans son ensemble, on constate qu'Aardenburg et Oostburg, d'une part, distants de 6,5 km., et Souburg et Middelburg, d'autre part, à 4 km. l'un de l'autre, font en quelque sorte

double emploi. A cela près, les *castella* romains et carolingiens sont séparés par des intervalles d'un même ordre de grandeur (respectivement : 16, 19.5, 27, 16, 17, 17, et 22 km.).

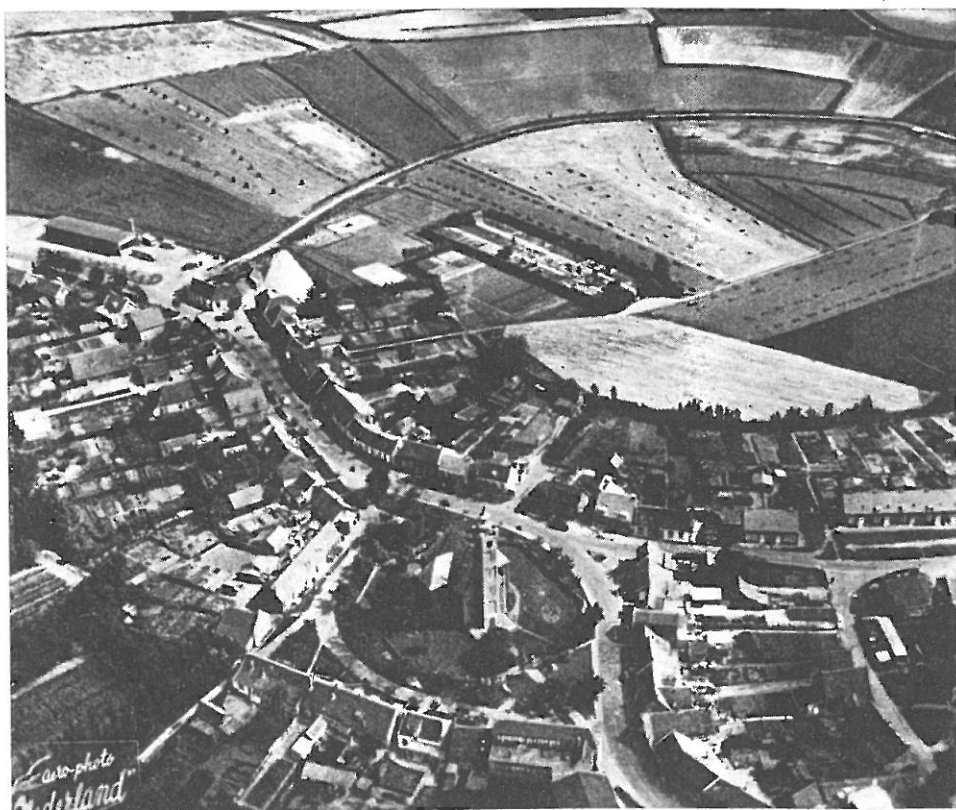
Ces *castella* ont apparemment servi, non seulement à arrêter les envahisseurs, mais encore à mettre momentanément la population à l'abri. A une époque plus récente, plusieurs d'entre eux (Bourbourg, Bergues, Furnes, Bruges) sont devenus le centre d'une châtelainie, et ont vu s'élever dans leur enceinte les bâtiments indispensables à l'exercice du pouvoir comtal. Ils ont joué le rôle de noyaux pré-urbains. D'autres (Burgh op Schouwen) ont été abandonnés, sont même restés inhabités jusqu'à nos jours.

ment à arrêter les
t la population à
eux (Bourbourg,
une châteltenie, et
pensables à l'exer-
pré-urbains. D'au-
même restés in-

PLATEN

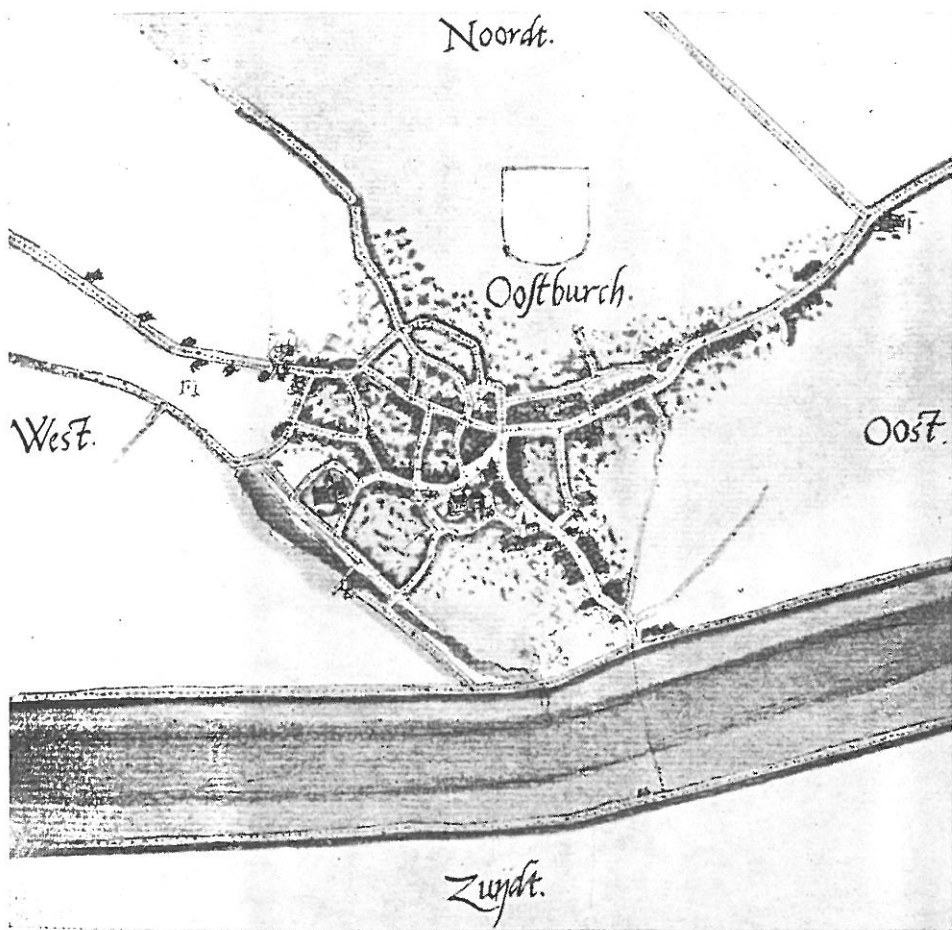
Afb. 1 en 2. Luchtfoto's van MIDDELBURG en ST. WINOKSBERGEN.
Met vriendelijke toestemming van de Koninklijke Nederlandse Akademie van
Wetenschappen overgenomen uit J. Huizinga, *Burg en Kerspel in Walcheren*
(evenals afb. 7).

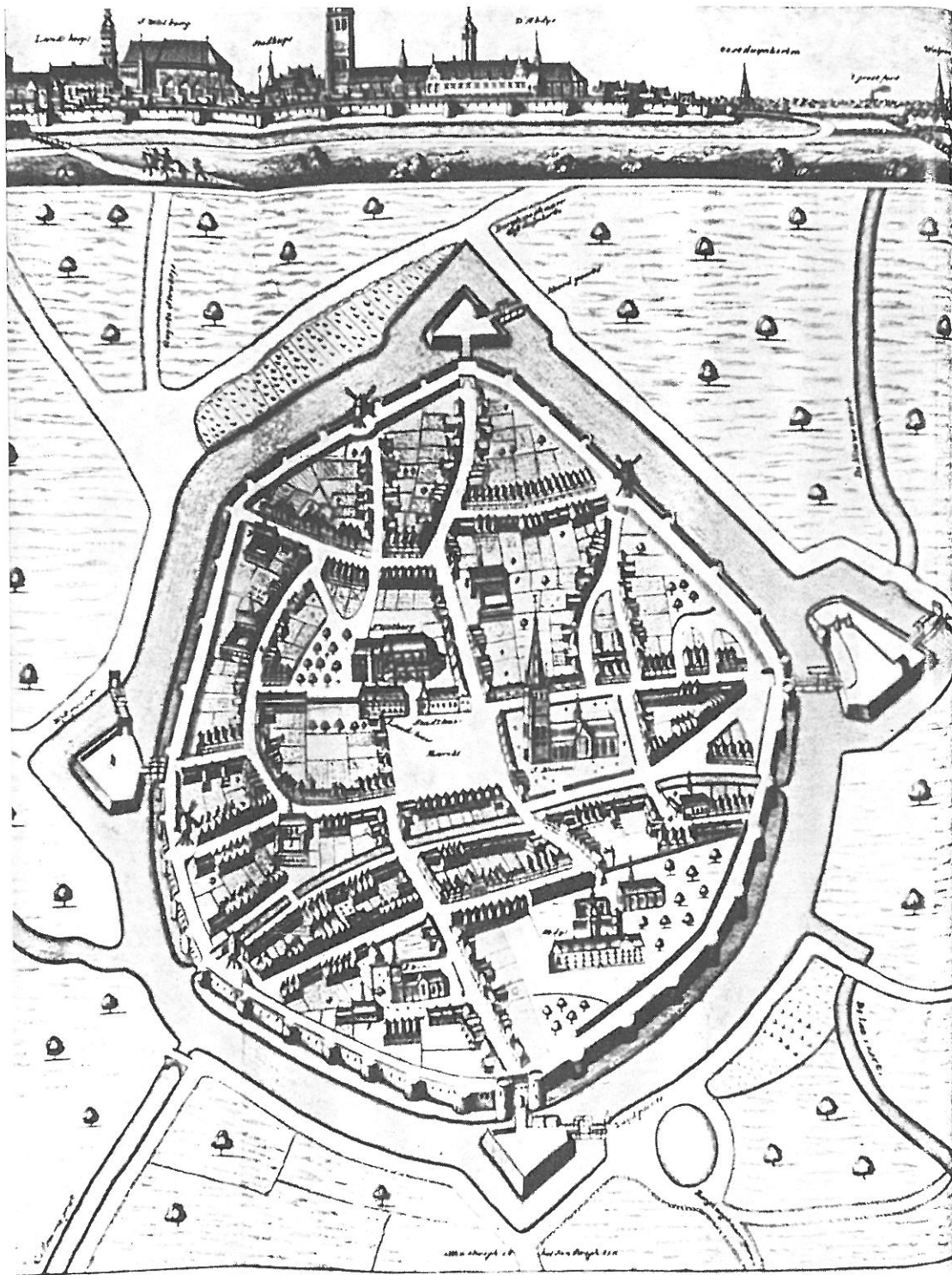
Afb. 3. BURGH OP SCHOUWEN.

De buitenste ring (straatweg) geeft de buitenrand van de gracht aan, de binnenste ring (nog gedeeltelijk zichtbaar) de aarden omwalling.

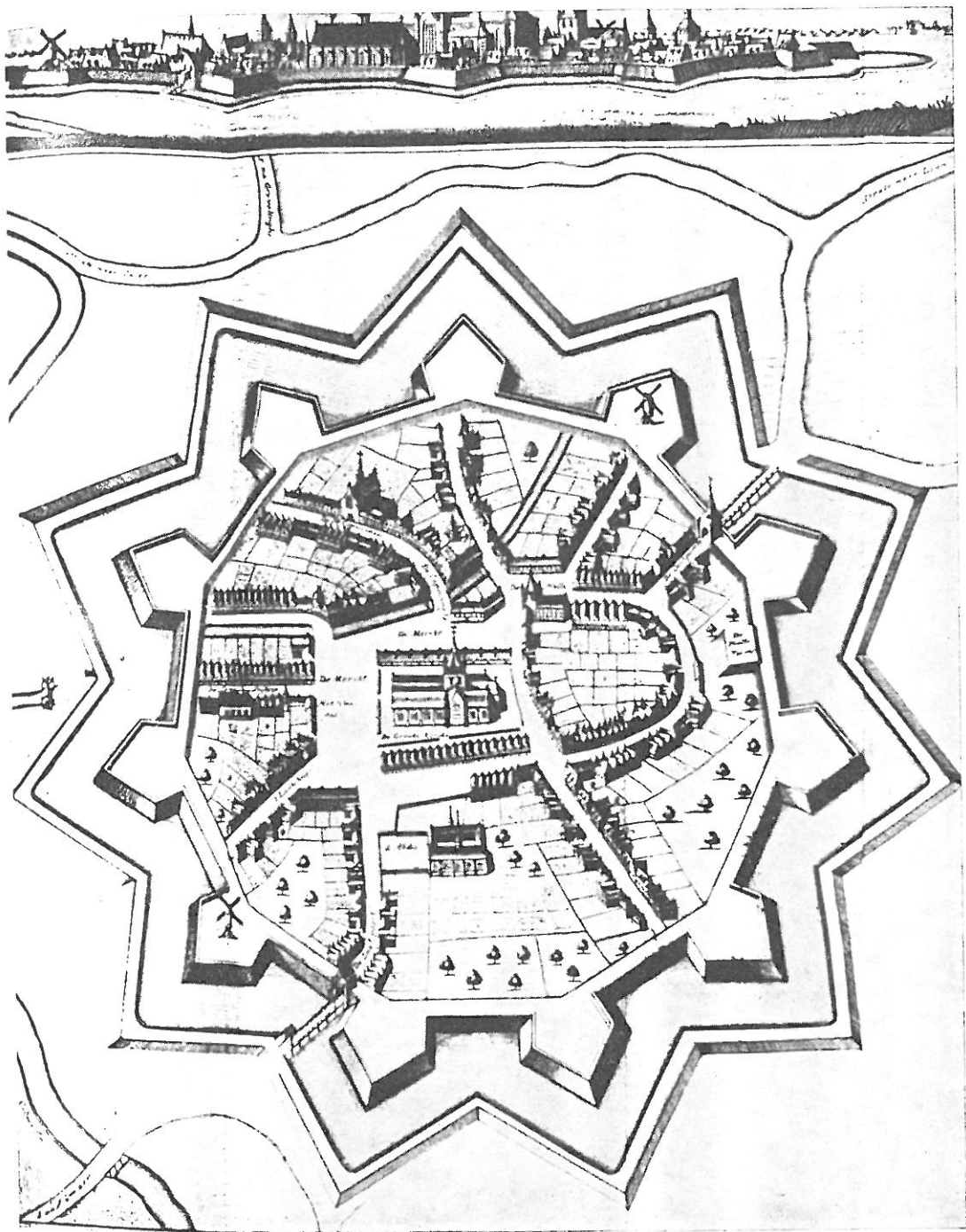
(Reproducieren van deze luchtfoto vriendelijk toegestaan door M. J. Jonker en Zn. te Haamstede).

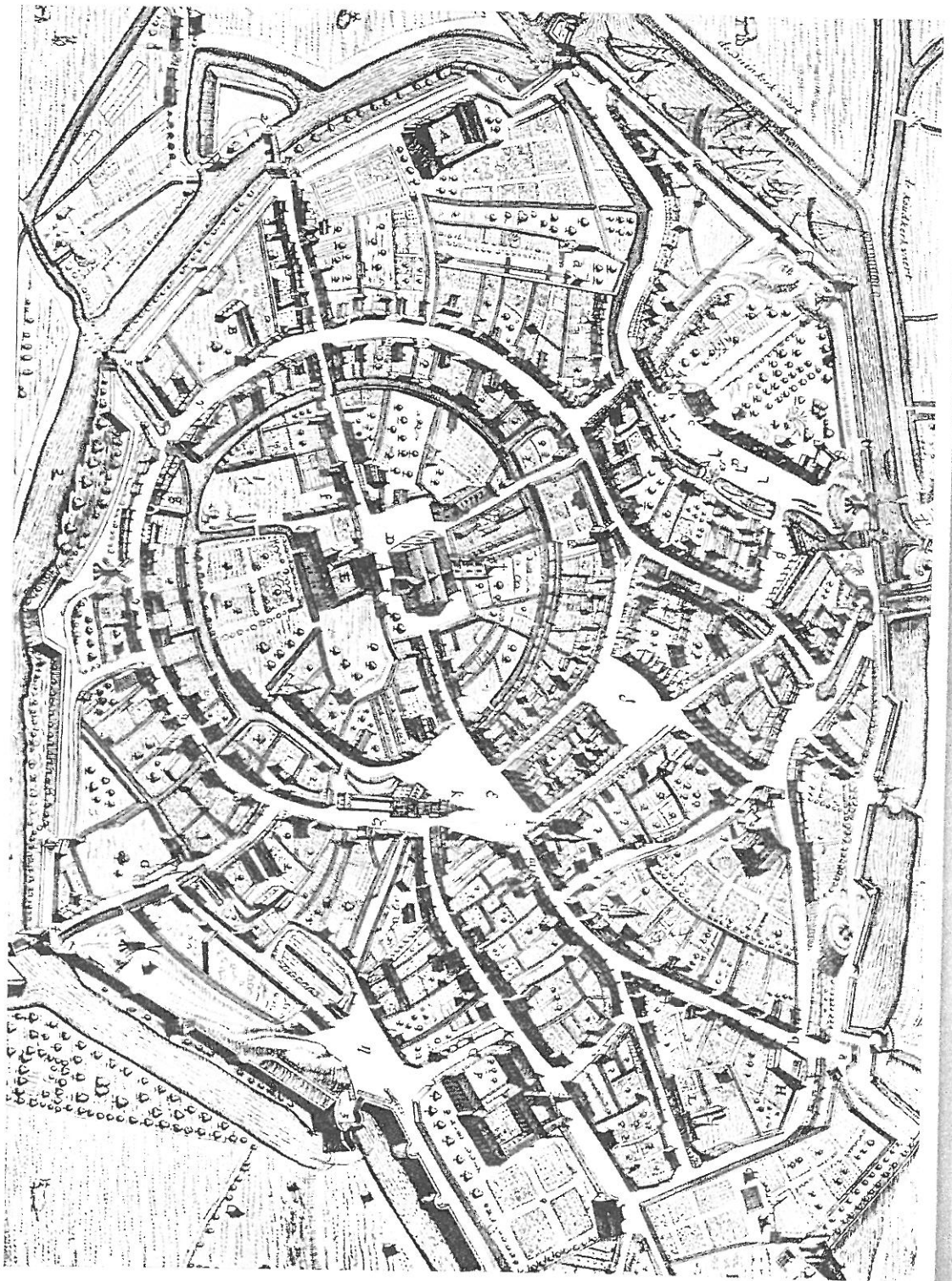
Afb. 4. OOSTBURG, plattegrond van Jacob van Deventer.

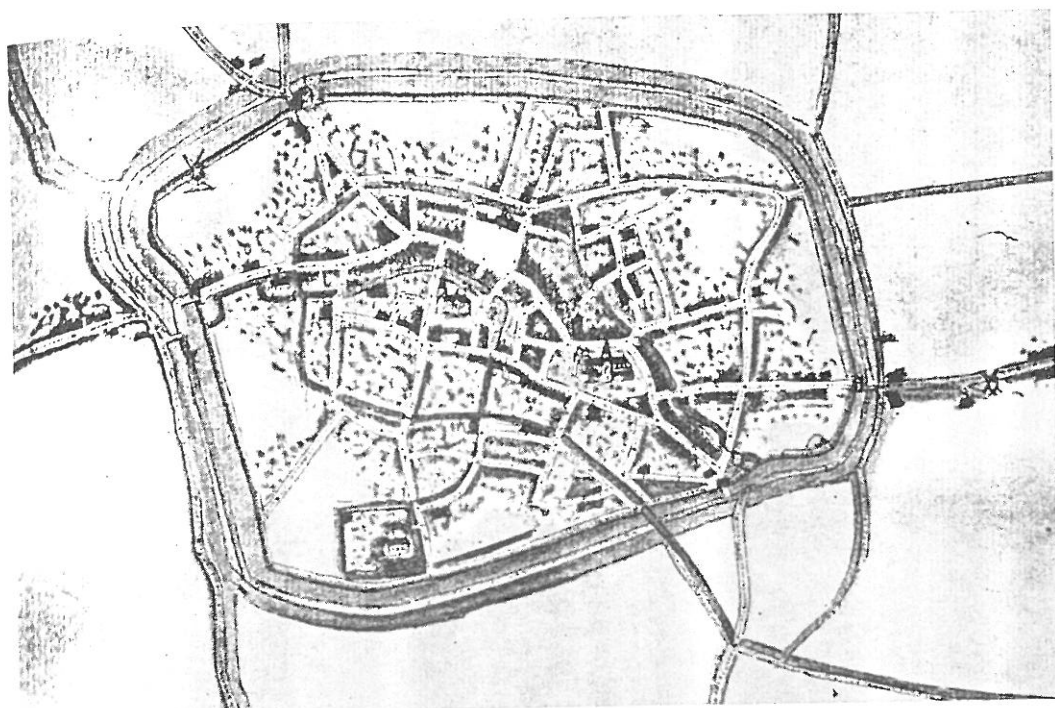
Afb. 5. VEURNE, plattegrond van Sanderus.

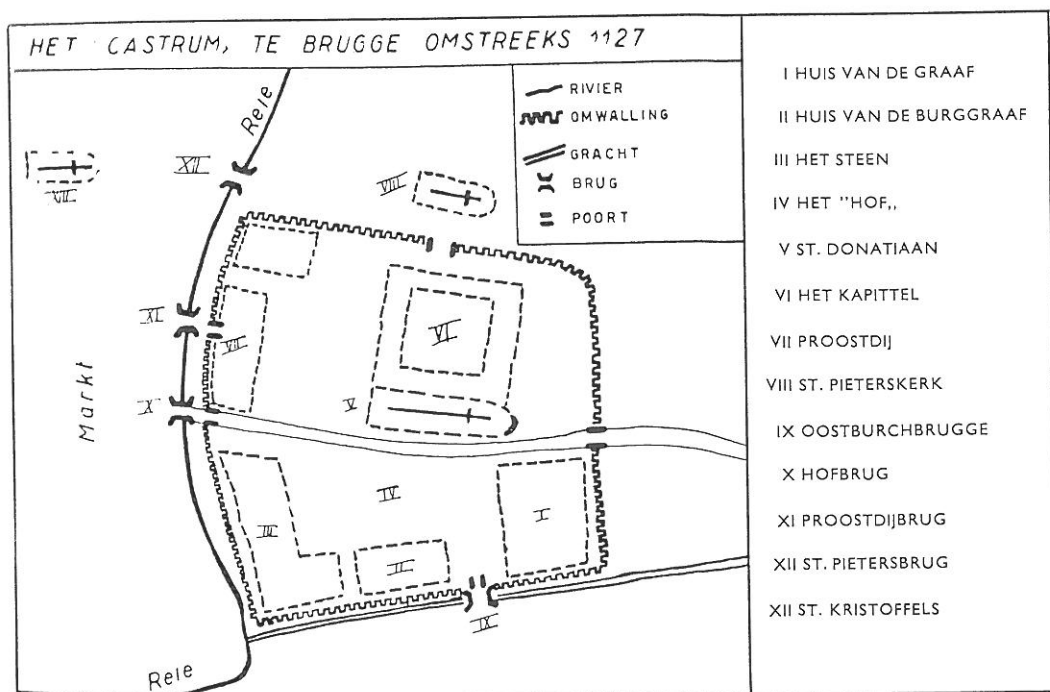
Afb. 6. BROKBURG (Bourjour), plattegrond van Sanderus.

Afb. 7. ST. WINOKSBERGEN, plattegrond van Sanderus.

Afb. 8. AARDENBURG, plattgrond van Jacob van Deventer.

Afb. 9. Het *Castrum* te Brugge omstreeks 1127.
Plattgrond door A. E. Verhulst, in J. DHONDT, *De vroege topografie van Brugge*
(Hand. Maatsch. Gesch. Oudh. te Gent, n.r., XI, 1957).